

С.К. МЕЛЬНИК: ІСТОРИК-УКРАЇНІСТ ЧИ ІСТОРИК ПАРТІЇ?

В середовищі історіографів сформувався варіативне ставлення до історіографічного процесу радянського періоду. Одні підкреслюють, що історична наука в УРСР перебувала в ідеологічних лещатах, другі всіляко наголошують на опрацюванні радянськими істориками багатьох важливих проблем, створенні інформаційного багажу. Нам залежить спробувати пояснити феномен української радянської історіографії через особистісний фактор. Звертаючись до педагогічного досвіду та наукового доробку вченого С. К. Мельника поміркуємо над його професійною ідентифікацією (історик-україніст чи історик партії).

Як показує вивчення нами біографії С. Мельника про даного історика вже є розвідки М. Скрипника¹, Г. Трачук², А. Зайченка³, є декілька абзаців у книзі «Одеський державний економічний університет. Нариси історії»⁴, згадується про вченого в «Історії Одеського (Новоросійського) університету»⁵, переважно довідкового характеру. Мета цієї візії охарактеризувати професійну діяльність вченого, якщо дозволите, визначити тип історика.

Степан Кирилович Мельник народився 28 жовтня 1913 року у селі Могильному Гайворонського району Кіровоградської області в багатодітній родині⁶. Коли Степану було один рік сім'я переїхала в село Березовку Савранського району Одеської області, тому що там знайшли дім, до якого належало більше землі. Якщо сім'я мала в Могильному 3.5 десятин землі, то в селі Березовці було 7 десятин землі на 14 осіб⁷. В десять років Степан пішов до школи. В 1-2-му класах навчався у школі, що знаходилася у рідному селі, потім продовжив навчання у Савранській неповній середній школі. Тоді навіть у такому великому селі, як Саврань не було середньої школи. В сімнадцять років молодий юнак закінчив 7 класів⁸.

Вся діяльність та доля людини невід'ємно пов'язані з історичними умовами. Степан Кирилович був сучасником вкрай непопулярного «воєнного комунізму» з властивим йому примусом, нової економічної політики, яка покращила загальне господарське становище, політики індустріалізації, колективізації та «українізації». Так, в 1930 році в селі Березовці С. Мельник вступив до комсомолу, допомагав організовувати комсомольські ланки. В Черемпольській сільській раді він виступив організатором бібліотеки та заклав підвалини колгоспу «Нове життя». Мельники в той час також вступили до колгоспу⁹.

Жадоба вчитися привела його на курси вчителів у 1931 році. Він працював у селі по ліквідації неписьменності в школі для дорослих, адже в селах, як відомо, дев'яносто відсотків жителів були неграмотними. Потрібно відзначити, що саме за радянських часів створювалися школи по ліквідації неписьменності: учили людей писати, читати, дали середню освіту молоді. Мабуть, з цього часу розпочинається його довгий шлях на освітянській ниві. Радянська промислова революція 1920-х років потребувала освіченого населення, в нагороду за освіченість вона забезпечувала працею не тільки на нових заводах і шахтах, але і у розширених навчальних закладах та бюрократичному апараті. Радянська влада надавала рівні можливості для підвищення становища всіх, хто міг оволодіти грамотою.

Цьому сприяла і владна політика. Радянський уряд розгорнув велику роботу по створенню вищої школи нового типу, яка б могла підготувати пролетарські кадри і забезпечити розвиток науки в інтересах соціалістичного суспільства. 10 березня 1933 р. вийшла постанова Раднаркому освіти УРСР про відновлення державних університетів на Україні. В Одесі на базі Інституту професійної освіти та фізико-математичного інституту утворюється Одеський університет. Спочатку університет було створено у складі математичного, фізичного, хімічного та біологічного факультетів. За активної участі ректора І. П. Шмідта було відкрито декілька нових факультетів, розширено кількість спеціальностей. Так, вже наприкінці 1933

р. відкрито соціально-економічний факультет з історичним відділенням, а у 1934 р. – окремі історичний та географічний факультети¹⁰.

Здібний до навчання С. Мельник 1933 року вступив на робітничий факультет Одеського державного університету. Він мав хист до організаційної діяльності, скрізь був активним. Так його було обрано секретарем комсомольської організації робітничого факультету¹¹. Варто наголосити, що у 1930-х рр. аудиторії заповнила в усьому відмінна від дореволюційного студентства молодь – з новими світоглядом, інтересами, ставленням до навчання і праці. Прикметно, що серед них у 1933 році за соціальним походженням 51% склали робітники й селяни, а 46% - службовці і трудова інтелігенція. У 1935 році ЦВК і РНК СРСР скасували обмеження для вступаючих до вузів, пов'язані з соціальним походженням¹².

Вже після закінчення робітфаку 1934 р. С. Мельник поступає на відкритий історичний факультет¹³. В складі факультету діяло 5 кафедр: історії СРСР, історії України, історії стародавнього світу й археології, історії середніх віків, нової та новітньої історії¹⁴. Особистість С. Мельника формувалася під впливом таких викладачів, як К. П. Добролюбський, М.М.Розенталь, А. Г. Готалов-Готліб, А. В. Фадєєв.

Час навчання С. К. Мельника на історичному факультеті ОДУ збігся у часі з боротьбою партії проти «троцькістської опозиції». У 30-ті роки сталінська система перейшла до широкого і систематичного терору проти власного народу. За сумною традицією, одним із перших об'єктів терору стала інтелігенція. Вона, власне ніколи не перебувала поза увагою каральної машини, але починаючи з 1933 р. потрапила під жахливий прес суцільних репресій, обвинувачень, переслідувань, цькувань та всіляких принижень. Одеська інтелігенція не стала виключенням. У 1935р. університет було перевірено на предмет виявлення опозиції, тобто троцькістів. Як відзначалось у доповідній записці, «щодо забезпечення партійним керівництвом найважливіших дільниць університету, то треба прямо сказати,

що за винятком керівництва комсомолом (і то за останній час), справа стоїть явно незадовільно»¹⁵.

Підростаючу радянську інтелігенцію не пестували. Зрозуміло, що Мельнику, як представнику радянської інтелігенції навчатися доводилося нелегко, особливо в умовах безперервної боротьби з «ворогами народу». Кадрові збитки, яких зазнав університет в кінці 1930-х, вражаючі. Проте, ще страшніше втрати кадрів було встановлення у вищій школі особливого клімату, що суперечить нормам людської моралі. Репресії продемонстрували молоді наочний урок ницості щодо наставників.

З 1936-1937 навчального року запроваджено для випускників університету державні іспити з профільюючих предметів. Стало традицією складати іспити з історії партії, створено загально-університетську кафедру марксизму-ленінізму, яку очолив І. С. Сергєєв. Тоді ж для всіх вузів країни введено єдину дисципліну – основи марксизму-ленінізму¹⁶. Над істориками нависла тінь «Короткого курсу історії ВКП(б)», що вийшла 1938 року. Найменше відхилення від нього (навіть уявне) загрожувало людям багато чим. В такий спосіб формувалися наукові погляди С. Мельника та його ставлення до історії.

Перед людьми з історичною освітою в той час відкривалися великі перспективи, необхідно було обрати свою нішу в суспільстві. С. Мельник, освічений історик, після закінчення університету у 1939 р. деякий час працював у Дніпродзержинському металургійному інституті в якості старшого викладача марксизму-ленінізму¹⁷.

В Дніпродзержинську він працював недовго, оскільки вже з листопада 1939 року і до червня 1940 року Степан Кирилович обіймав посаду старшого наукового співробітника Одеського державного історичного архіву, був завідуючим відділу Жовтневої соціалістичної революції. В 1940 році за рішенням ЦК КПУ був направлений у Кишинівський педагогічний інститут. Там С. Мельник працював на посаді викладача історії марксизму-ленінізму до початку війни¹⁸.

День 22 червня 1941 р. назавжди увійшов в історію як початок Великої Вітчизняної війни радянського народу проти фашистської Німеччини та її сателітів. Настав воєнний період життя і С. Мельника. Він пройшов шлях від Прута до Грозного і від Грозного до Керчі. Деякий час С. Мельник служив в комуністичному батальйоні Кишинівського гарнізону. Потім він потрапив на Південно-Західний фронт – солдат 130 полку 9 армії. В 1942 році став членом ВКП(б). З червня 1943 року до лютого 1944 року Степан Кирилович, молодший лейтенант, обіймав такі посади, як політкерівник роти, начальник клубу, інструктор політвідділу по культмасовій роботі¹⁹.

Наукова та педагогічна діяльність були покликанням С. Мельника. Повернувшись з фронту, він з 16 лютого 1946 року працював викладачем кафедри основ марксизму-ленінізму Одеського морського інженерного училища. Він серйозно працював над підвищенням свого рівня: успішно здав кандидатський мінімум, працював над кандидатською дисертацією «Одеський комітет РСДРП (б) в період першої російської революції»²⁰. Тема, яку він досліджував, була суголосна часу, тому що наближалось 50-річчя революції 1905-1907 рр. Раніше майже зовсім не розроблена в українській радянській історіографії проблема формування робітничого класу України набула політичної актуальності²¹.

Особисто для нашого героя 1950-ті роки були позначені стрімким інтелектуальним зростанням. В листопаді 1950 р. захистив дисертацію, в 1952 р. став доцентом кафедри марксизму-ленінізму Одеського морехідного училища, а ще через рік – завідуючим цієї ж кафедри. Розвинувши велику енергію, досить швидко став серед провідних діячів бюро: у 1951 р. був секретарем партійного бюро вищого навчального закладу²².

Наступною віхою в його житті була педагогічна та наукова діяльність в Одеському кредитно-економічному інституті з 1955 р. Він був запрошений на завідування кафедрою марксизму-ленінізму цього інституту. В травні 1958 р. її було перейменовано на кафедру історії КПРС і філософії, її завідуючим вчена рада інституту обрала доцента С. Мельника²³.

Відомо, що лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР стала незмінно пов'язуватись з іменем М.Хрущова, а надто після XX з'їзду КПРС. Рішення XX з'їзду позитивно вплинули на економічний розвиток країни, надавши йому динаміку. Це дало М. Хрущову підстави твердити про швидку побудову комунізму в СРСР. 1956 рік поступово змінював свідомість населення УРСР. Зміни торкалися всіх сфер функціонування державного організму. Зокрема, у сфері культури лібералізація суспільно-політичного життя породила таке нове явище духовного розкріпачення як «шестидесятництво».

На тлі окресленої суспільно-політичної ситуації ми зможемо краще збагнути досягнення радянського інтелектуала та його поразки. С. Мельник був майстром своєї справи, в науковому середовищі Степан Кирилович вигідно виділявся серед колег, тому майже завжди проходив у конкурсах на керівні посади. Далі С. Мельник працював в Одеському державному педагогічному інституті ім. К. Д. Ушинського (з 1 вересня 1959 р.), завідував спочатку кафедрою марксизму-ленінізму, потім відомою кафедрою історії КПРС і філософії²⁴. Віддзеркаленням тогочасних зусиль історика С. Мельника стала монографія «В. И. Ленин и Одесская партийная организация» (1960). Наступною значною дослідницькою працею була докторська дисертація. Вчений обрав важливу тему: «Перемога радянською влади на півдні України»²⁵.

З 1 вересня 1963 року перейшов працювати на кафедру історії СРСР Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. В той час на історичному факультеті працювало 4 кафедри: історії СРСР, історії УРСР, нової і новітньої історії, історії стародавнього світу і середніх віків²⁶. Степан Кирилович вирішив на свій факультет – історичний, але тепер як викладач, доцент. Можна сказати, що за період роботи в ОДУ С. К. Мельник визрів як професор, доктор історичних наук. Це коштувало неабияких інтелектуальних та емоційних зусиль. У 1960-х рр. пліч-о-пліч з С. К. Мельником працювали

З. В. Першина, М. Ю. Раковський, П. І. Воробей, А. Д. Бачинський, В. Н. Станко, П. Й. Каришковський, В. П. Ващенко, П. Г. Чухрій, П. А. Некрасов.

Історична наука в 1960-х-1980-х рр. перебувала у скрутному становищі, розвиваючись в умовах панування методологічного монізму і директивних постулатів політико-ідеологічних структур. Під жорстким пресом ідеології опинився Інститут історії АН УРСР, який партійні бонзи сприймали не лише як науково-дослідну установу історичного профілю, а й як провідний ідеологічний центр республіканського масштабу. Свідоме спрямування роботи Інституту історії АН УРСР «у бік сучасної тематики», тобто на вивчення радянської епохи, значення «Великої Жовтневої соціалістичної революції» штовхало вітчизняну історичну науку на обочину світового історіографічного процесу²⁷.

Доволі специфічними на той час були кузні просвітницьких кадрів. Вони з упевненістю можуть вважатися і кузнями ідеологічних працівників, бо ніхто так ревно не виконує державне замовлення на формування «правильної» свідомості, як працівники освіти і науки, яким часто-густо доводиться втілювати у життя найнеймовірніші ідеї державників. Історики за таких умов ставали співтовариством ідеологів першого гатунку.

Зазвичай відзначення Жовтневої революції чи ювілеїв В. І. Леніна супроводжувалося низкою заходів. У 1972 р. прийшла черга святкування 50-річчя утворення СРСР. Центральний комітет партії у постанові «Про підготовку до 50-річчя утворення СРСР» закликав трудящих ознаменувати ювілей новими досягненнями з виконання рішень XXIV з'їзду КПРС у справі будівництва комунізму, великі завдання окреслив для працівників «ідеологічного фронту». Значну роботу до 50-річчя утворення СРСР розгорнула кафедра історії СРСР. Лекцією професора М. Ю. Раковського «В. І. Ленін – організатор СРСР» розпочався цикл лекцій, присвячених «славному ювілею», в лекторії обласної організації товариства «Знання». В лекторії, а також для партактиву і населення Біляївського, Овідіопольського районів доцент П. Г. Чухрій прочитав лекцію «Вирішення національного

питання – велике завдання соціалізму». Професор С. К. Мельник брав участь у даному заході також. Зокрема, для трудящих міста і області він читав лекції «Про радянський патріотизм і пролетарський інтернаціоналізм», «За що ми любимо свою Батьківщину». Свою активність засвідчили доценти З. В. Першина та П. А. Некрасов²⁸.

Ситуація, яка виникла в університеті у 1970-х рр. пояснюється явищами, що відбувалися в українському суспільстві в цілому, зокрема в історичній науці, після «лібералізації» режиму в 1960-х рр. Передусім, це ідеологічні чистки пов'язані з іменами В. Щербицького, В. Маланчука. В першій половині 70-х рр. проводився спланований в ідеологічних відділах ЦК КПУ справжній погром наукових установ, творчих спілок, громадських організацій. Одним з наслідків коливань політичного курсу була і зміна керівництва в ОДУ ім. І. І. Мечникова. З посади ректора усунули професора О. І. Юрженка, який протягом десяти років – 1960-1970 рр. – справлявся зі своїми обов'язками²⁹. Політичні баталії нагорі призводили до переділу влади всередині мікроколективів.

70-ті роки позначені великою серією взаємних доносів в науково-культурних колах. Цим пояснюється той факт, що, коли наближався час захисту докторської дисертації, то в Київ у відповідні установи надходили анонімні листи, зміст яких був спрямований проти С. Мельника. Тому Мельник вимушений був захиститися в Москві. 12 січня 1968 року йому було присвоєно науковий ступінь доктора історичних наук, а 22 жовтня затверджено у вченому званні професора кафедри історії СРСР³⁰, котра була провідною. Ще одне випробування мельниківського характеру на міцність пов'язане із звільненням, причини якого створюють широке поле для різних здогадок. Власне, справа полягає в тому, що С. Мельника піддали критиці, офіційно, за недостатній рівень лекцій по історії СРСР: спочатку комісія ЦК КПУ в грудні 1972 року, невдовзі в січні 1973 року – партійні збори університету³¹. Ректор університету О. В. Богатський на засіданні вченої ради у грудні 1972 р. виступив з доповіддю³². Звичними для таких заходів були

однотипні розповіді про здобутки і досягнення, про виконання поставлених XXIV з'їздом КПРС завдань. Це робилося повсякчасно і всюди. Йшлося про збільшення успішності на 7-10% у порівнянні з рівнем 1969-1970 навчального року, посиленням пропагандистської роботи, що проводиться співробітниками і студентами університету. І поряд з цим відзначалося, що не всі факультети, кафедри та інші підрозділи університету працюють з повною віддачею сил, завдяки чому мають місце серйозні недоліки. Наголошувалося, що мають місце факти низької якості лекцій та семінарських занять, характерно, що для прикладу назвали професора С.К. Мельника. В той час грубі методологічні помилки у викладанні були виявлені у доцента П. І. Воробя. Історичний факультет скомпроментував себе серйозними недоліками і прорахунками в роботі³³.

В контексті тогочасних політичних процесів не важко помітити, що вище означена кампанія, за визначенням того ж Маланчука, спрямовувалась проти «сучасних трубадурів націонал-комунізму». Основною метою цієї політики було зупинити, і, якщо можливо, повернути назад ті суспільні процеси, які привели до відродження громадського і культурного життя в Україні у 1960-х роках. Тому репресії були спрямовані й проти тих осіб, які витворили атмосферу українського патріотизму. Передусім проти тих видів інтелектуальної діяльності, в яких відмінності проступали найвиразніше – проти літератури й історії³⁴.

Повсякденне життя радянського викладача від самого початку існування радянської влади перебувало під пильним контролем ідеологів. Вимоги до інтелігенції були набагато більші ніж до пересічних громадян, бо вони були провідниками комуністичного впливу на широкі маси. Вимоги змінювалися по мірі вживлення в суспільство нової ідеології. Тому далеко не всі освітяни, світоглядні позиції яких спочатку відповідали необхідним ідеологічним критеріям змогли залишитись «своїми» для влади в наступні роки. Так, балансування на грані дозволеного і забороненого призвело

С.Мельника до звільнення з університету і вимушеного переходу до інституту народного господарства³⁵.

Природно, що за таких умов історики намагалися більше уваги приділяти питанням загального характеру. В 70-80-х роках С. Мельник зосередився на громадській діяльності в Одеській обласній організації Українського товариства охорони пам'яток історії і культури. Мета діяльності товариства полягала у наукових дослідженнях пам'яток історії, охороні та збереженні спадщини минулого³⁶.

Не зважаючи на прикрі обставини в суспільстві, талант та організаторські здібності історика С. Мельника розвивалися, а авторитет як вченого зростав. Він не лише читав лекції, проводив практичні заняття, а й займався великою науковою і громадською роботою³⁷. Про плідність С. Мельника як науковця свідчить, зокрема, що саме в цей період опублікував дві монографії. Спочатку написав книгу «Борьба за победу советской власти в Придунайском крае и воссоединение с Украинской ССР (1917-1940 гг.)». Потім, побачивши, що тема не вивчена як слід, пише монографію «Революционное движение в Придунайском крае в период империализма (1900-1917 гг.)». Крім того підготував брошуру «Под знаменем пролетарського империализма»³⁸.

Продуктивною була і громадська діяльність професора. Щорічно читав 20-30 лекцій для молоді, для населення міста й області. Одночасно був членом секції «Одесика» (1964 р.) при Будинку вчених, головою історичної секції Українського товариства історії та охорони пам'ятників (1967 р.), членом правління товариства «Знання», членом бюро і замісником секретаря з ідеологічних питань Одеського інституту народного господарства. З 1978 року він керував постійно діючим семінаром з іноземними студентами та виконував інші доручення³⁹.

За успіхи у навчально-виховній, науковій та громадській роботі отримував подяки, нагороджувався грамотами, нагрудним значком міністра освіти СРСР «За отличные успехи в работе» (1984) та урядовою нагородою –

медаллю⁴⁰. Варто також відзначити, що пристрасним захопленням С. Мельника була поезія. В 1978 році він був нагороджений, як писалося в студентському наказі, за участь в студентській весні, «за краще виконання художніх творів»⁴¹. Як бачимо, С. Мельник поєднував у собі виваженого історика та ліричного чутливого поета. Зазвичай вірші пишуться у двох випадках: якщо відчуваєш до чого-небудь чи до кого-небудь якусь невимовну ніжність, або душу розриває сором і огида до того, що відбувається на твоїх очах і ясного усвідомлення, що такого на землі бути не повинно. Показово, що Мельник уклав і опублікував першу збірку віршів «Акорди» тільки 1993 року.

В 1989 році С. Мельник, зважаючи на вік, вийшов на пенсію⁴². Потім працював консультантом кафедри історії КПРС, а з 1991 року – кафедри історії України Одеського педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, що було зумовлено виходом України зі складу СРСР і проголошенням її незалежності. Там він працював до 1994 року⁴³. 1995 року С. Мельник помер від серцевого нападу⁴⁴.

Професійну діяльність Мельника можна охарактеризувати не інакше, як творчий злет – він пройшов шлях від рядового вчителя в сільській школі до доктора історичних наук, професора університету. Він завжди був справжній, просто жив у злагоді з обставинами. Адже всі ми конформісти в тій чи іншій мірі.

С. Мельник був відомий як історик партії. Першою значною дослідницькою працею стала кандидатська дисертація «Одесская партийная организаця РСДРП накануне первой русской революции», яка з'явилася 1950 року. Як викладачу основ марксизму-ленінізму дана тема була близькою Вивчення історії історії більшовицьких організацій України так само, як і подій 1917-1918 рр. було на часі. Хоча ця розвідка в 50-х роках не вийшла окремою монографією, але саме вона заклала підґрунтя подальших досліджень з історії партії.

Окрему брошуру (обсягом 106 стор.) Степан Кирилович опублікував у 1960 р. – «В. И. Ленин и Одесская партийная организация». Цьому сприяв і загальний суспільно-політичний клімат, бо після XX з'їзду почався бурхливий розвиток Ленініани. З одного боку розроблялися проблеми, пов'язані з діяльністю і участю Леніна в революційному процесі. З другого – розгорнулось активне дослідження ленінських праць, створення біографії вождя світового пролетаріату. Характерно, що в УРСР в 60-х роках з'являється низка подібних праць, присвячених В. Леніну – М. Кравчук, П. Шмогун «В. І. Ленін і Київська партійна організація» (1960), М. Куличенко «В. И. Ленин и Харьковская партийная организация» (1963). Теоретична і методологічна скутість радянської історіографії стала причиною того, що книги істориків були схожі, як близнюки, лише зрідка різнилися набором конкретних фактів.

Тема «Ленін і більшовицькі організації України широко висвітлювалася як у загальних дослідженнях з більшовицьких організацій і революційної боротьби, так і в спеціальних працях. Показовим в цьому плані був 1970 рік, коли з'явилося чимало книг присвячених 100-річчю з дня народження В. Леніна. Віддаючи данину ювілейній кампанії, що тривалий час визначала тоді ідеологічний клімат, С. Мельник опублікував монографію «Делегат більшовиків Одеси». Лейтмотивом праці виступає безперервний зв'язок В. І. Леніна з революційними марксистами і робітниками Одеси. Вчений С. К. Мельник усвідомлював свою місію поширювача фахових знань, тому й книга витримана в науково-популярному стилі. Не потрібно забувати, що стараннями влади було витворено тип історика-партійця, який жадав партійного керівництва та відчував себе дискомфортно без нього. Мабуть, було б невинним говорити, що С. К. Мельник вимушений був сприймати панівну ідеологію суто із «тактичних» міркувань (з метою донесення бодай якоїсь крихти забороненої інформації), скоріше це було кон'юнктурним, щирим. Історик долучився до пропаганди і популяризації творів марксизму-ленінізму, коментування партійних рішень. Однак це було

загальною рисою майже всіх суспільствознавців, зокрема кожен історик в СРСР повинен був дотримуватися принципу партійності, бути ідеологічним бійцем комуністичної партії. Шкода, якої завдає партійність, полягає в тому, що історичні, праці, підручники під її впливом набувають однобокого характеру. На догоду комуністичній партійності, книги радянського періоду були пронизані класовою боротьбою, головне – як класи боролись, будували, воювали.

У 1960 р. С. Мельник звернувся також до вивчення питань встановлення радянської влади. Даній проблемі присвячені три роботи історика, з яких найбільший резонанс у наукових колах викликала монографія 1966 р. «Перемога радянської влади на півдні України». Марксистська, класово-формаційна складова ввійшла в структуру наукової свідомості С. Мельника, у його роботах знаходимо обов'язкові штампи української радянської історіографії. Історичний світогляд вченого, як і більшості радянських істориків, остаточно сформувався під впливом офіційної тріади радянської історіографії: споконвічна дружба російського та українського народів, необхідність і користь воз'єднання України з Росією, спільність усіх народів СРСР.

Так би мовити, етапні праці вченого, відбивають три вектора наукових пошуків С. К. Мельника: історико-партійні дослідження, вивчення революційного процесу на півдні України 1917-1918 рр., дослідження суспільно-політичного руху в Придунайському краю 1900-1940 рр. Праці даних напрямків зосереджені на не заборонених до розробки питаннях, відповідали ленінській концепції загальноросійської визвольної боротьби. Є всі підстави говорити, що С. К. Мельник належить до плеяди радянських регіональних істориків, які формували історичне краєзнавство, жили історичну науку новим фактичним матеріалом.

Отже, С. К. Мельник – історик партії, бо досліджував історію Одеської ланки РСДРП(б), зв'язки В. Леніна з більшовиками Одеси. І С. К. Мельник – історик-україніст, тому що в просторовому і часовому вимірах дана тематика

становить частину історії України, тому що дослідження революційних процесів на півдні України та суспільно-політичного руху в Придунайському краю – ще один вагомий аргумент на користь україніста. Питання «С.К. Мельник: історик-україніст чи історик партії?» риторичне і дослідник, котрий намагається його вирішити однозначно може потрапити в пастку Відповідь: історик партії чи історик-україніст не протиставлення.

¹ Скрипник М. О. С. К. Мельник – історик півдня України// Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – 2005. – № 2 (14). – С. 208 – 216.

² Трачук Г. С. К. Мельник// Історичний досвід і сучасність: Матеріали IV (національної) наукової студентської конференції, присвяченої 80-річчю Національної Академії Наук України. Вип. 4. – Одеса, 1998. – С. 27.

³ Зайченко А. В. Мельник Степан Кирилович// Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. словник. Т. 3: К – П. – 2-е вид., доп./ Відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 331 – 332.

⁴ Одеський державний економічний університет. Нариси історії/ В. П. Бородатий, М. О. Скрипник, В. Д. Граждан, О. С. Редькін. – Одеса: АТЗТ ІРЕНТТ, 2000. – 286 с.

⁵ Історія Одеського університету (1865 – 2000): Наукове видання/ Гол. ред. В. А. Сминтина. – Одеса: Астропринт, 2000. – 226 с.

⁶ Автобіографія С. К. Мельника від 01.09.44 (зберігається в сімейному архіві).

⁷ Скрипник М. О. С. К. Мельник – історик півдня України// Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – 2005. – № 2 (14). – С. 209.

⁸ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 142.

⁹ Автобіографія С. К. Мельника від 01.09.44 (зберігається в сімейному архіві).

¹⁰ Мирошніченко В. О. Шмідт Ісайя Павлович // Ректори Одеського (Новоросійського) університету): Біогр. словник. – Одеса. – С. 77.

¹¹ Автобіографія С. К. Мельника від 01.09.44 (зберігається в сімейному архіві).

¹² Юрженко О., Першина З., В'язовський Г. Одеському університету – сто років. – Одеса., 1965 – С. 77.

¹³ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 145.

¹⁴ Історія Одеського університету (1865 – 2000): Наукове видання/ Гол. ред. В. А. Сминтина. – Одеса: Астропринт, 2000. – С. 77-78.

- ¹⁵ Мирошниченко В. О. Шмідт Ісайя Павлович // Ректори Одеського (Новоросійського) університету): Біогр. словник. – Одеса. – С. 78.
- ¹⁶ Історія Одеського університету за 100 років/ Гол. ред. О. І. Юрженко. – К., 1968. – С. 310.
- ¹⁷ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 138.
- ¹⁸ Там само. – Арк. 163.
- ¹⁹ Там само. – Арк. 142.
- ²⁰ Скрипник М. О. С. К. Мельник – історик півдня України// Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – 2005. – № 2 (14). – С. 210.
- ²¹ Санцевич А. В. Українська радянська історіографія. – К.: Вища школа, 1984. – С. 31.
- ²² Архів Одеського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (Архів ОДПУ ім. К. Д. Ушинського). Справа С. К. Мельника. – Арк. 3.
- ²³ Одеський державний економічний університет. Нариси історії/ В. П. Бородатий, М. О. Скрипник, В. Д. Граждан, О. С. Редькін. – Одеса: АТЗТ ІРЕНТТ, 2000. – С. 92.
- ²⁴ Зайченко А. В. Мельник Степан Кирилович// Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біогр. словник. Т. 3: К – П. – 2-е вид., доп./ Відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса: Астропринт, 2005. – С. 331.
- ²⁵ Автобіографія С. К. Мельника від 01.09.44 (зберігається в сімейному архіві).
- ²⁶ Першина З. На передньому краї // За наукові кадри. – 1972. – 14 квітня.
- ²⁷ Бажан О. Українознавчі дослідження під пресом ідеологічних репресій в 1970-1980-х роках // Краєзнавство. – 2008. – Вип. 1-4. – С. 50-51.
- ²⁸ Грубнікова Т. Лекції, статті, бесіди // За наукові кадри. – 1972. – 11 березня.
- ²⁹ Анісімов Ю. Юрженко Олександр Іванович // Ректори Одеського (Новоросійського) університету. – Одеса, 2005. – С. 91.
- ³⁰ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 180.
- ³¹ Там само. – Арк. 203.
- ³² За наукові кадри. – 1972. – 18 грудня.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. – К.: Генеза, 1996. – С. 286.
- ³⁵ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 203.

- ³⁶ Щербина Н. Ф. Розвиток історичного краєзнавства на Одещині (1944 – 1991). Дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. – Одеса, 2006. – С. 146.
- ³⁷ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 204.
- ³⁸ Скрипник М. О. С. К. Мельник – історик півдня України // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. – 2005. – № 2 (14). – С. 213.
- ³⁹ Архів Одеського державного економічного університету (Архів ОДЕУ). Справа С. К. Мельника. – Арк. 163.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 211-213.
- ⁴¹ Там само. – Арк. 217.
- ⁴² Там само. – Арк. 212.
- ⁴³ Архів Одеського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (Архів ОДПУ ім. К. Д. Ушинського). Справа С. К. Мельника. – Арк. 4.
- ⁴⁴ Справа С. К. Мельника (зберігається в сімейному архіві).